

УДК. 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/22>**Матвієнків О. С.**

Львівський національний університет імені Івана Франка

Горностай Л. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЕКСПРЕСИВНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Стаття присвячена вивченню експресивного переосмислення фразеологічних одиниць (далі – ФО) в англomовному художньому тексті. У процесі дослідження виокремлено найважливіші типи переосмислення: порівняння, метафора, метонімія, евфемізм. Схарактеризовано лінгвістичні визначення метафоричного і метонімічного переосмислення ФО та розкрито особливості вживання їх у англomовних художніх текстах. Визначено, що переосмислення встановлюється шляхом накладення ФО на їх прототипи, якщо вони збігаються за лексичним складом, і зіставлення їх в разі відсутності такого збігу. Переосмислення значення ФО, які не проходили етап змінного сполучення слів, може бути встановлено шляхом порівняння значення ФО з буквальними значеннями її компонентів. Можуть використовуватися також словникові дефініції. При частковому переосмисленні компонент з буквальним значенням у складі ФО зазвичай входить і до складу дефініції. Виділено два основних типи фразеологічного переосмислення: переосмислення при вторинній номінації і переосмислення при третинній номінації. Переосмислення при вторинній фразеологічній номінації буває двох типів – просте і складне. Шляхом простого переосмислення утворюються ФО, прототипами яких є змінні словосполучення чи речення, значення яких опосередковані. Складне переосмислення при вторинній фразеологічній номінації виникає так само, як і просте переосмислення, шляхом перетворення буквального значення прототипу. Але при складному перетворенні завжди є ускладнюючий чинник – невмотивованість значення ФО, асоціації з позамовними чинниками в якості попередньої ланки в процесі переосмислення. Розглядаючи переосмислення ФО у художніх контекстах, можемо констатувати, що для авторських зворотів характерне вживання в одиничному контексті і позначення одиничного об'єкта. Таке переосмислене значення ФО успадковане від індивідуально-авторського звороту, який є утворенням вторинної номінації і пов'язаний з певним контекстом. У художніх текстах доби постмодерну ФО включаються в експресивні форми словосполучень, речень і протяжніших фрагментів тексту, сприяючи посиленню інформативно-образного потенціалу тексту.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, переосмислення, художній текст, метафора, метонімія, фразеологічне значення.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці – це найвиразніша частина словникового складу мови не лише окремої людини, а цілих країн. У кожного суспільства в різні віки були і є вирази, які характерні саме їм, які відображають їхні звичаї, культуру народу. Більшість ФО за походженням – це застигли народні метафори, порівняння, метонімії, частини прислів'їв і приказок. Образні уявлення, виражені цими засобами, відображають будь-які факти життя та побуту, характеризують людину. Активне уживання сучасними письменниками усієї палітри ФО з великим експресивно-образним потенціалом сприяє збіль-

шенню інформативного об'єму фразеологічного контексту, вимагаючи високого рівня розвитку лінгвокультурного тезаурусу адресата. Свідченням цього є багатий і різнобічний репертуар прийомів уведення ФО у художній текст доби постмодерну, напрацьований у сучасному англomовному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічні одиниці були неодноразово предметом спеціальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, увага дослідників прикута до вивчення ФО у художньому дискурсі – Н.Г. Лисецька, Т.П. Свердан, Н.Г. Скиба,

С.Б. Пташник, Л.Ф. Щербачук, Л. Джегер, С. Гріс, Т. Гербст, С. Фаульгабер, П. Уріг, Дж. Сінклер, А. Стефанович, В. Коллер та ін., дослідження котрих проведено на матеріалі різних мов у різножанрових художніх текстах. Однак наразі подибуємо мало праць, які висвітлюють фразеологію англійської мови постмодерного періоду.

Постановка завдання. Метою статті є розкрити особливості експресивного переосмислення фразеологічних одиниць в англійськомовному художньому тексті доби постмодерну.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими типами переосмислення є *порівняння, метафора, метонімія, евфемізм*. В якості метафори розуміють механізм мови, який полягає у вживанні слова, що позначає певний клас предметів, явищ, для найменування об'єкта, що входить в інший клас об'єктів, аналогічний цьому в будь-якому відношенні. Інакше кажучи, метафора (гр. *metaphora* – переміщення, віддалення) – один з основних тропів, який полягає в перенесенні ознак з одного предмета, явища на другий на підставі подібності [3, ст. 88].

Крім метафоричного переосмислення, в основі ФО може лежати переосмислення метонімічне. Механізм метонімічних переосмислень являє собою перенесення найменувань явищ, предметів і їх ознак за їх суміжністю або ширше – за їх зв'язком у просторі та часі [2, с. 197]. Метонімія звертає увагу на індивідуальну рису, дозволяючи адресату мови ідентифікувати об'єкт, виділити його з області спостережуваного, відрізнити від інших присутніх з ним предметів (метафора зазвичай дає сутнісну характеристику об'єкта). Наприклад значення ФО **there's no rose without a thorn; no joy without alloy; no sweet without some bitter; there is no pleasure without pain; honey is sweet, but the bee stings; no garden without its weeds – немає троянди без колючки** = бути капризним (*capricious*).

Будь-яка узуальна або оказіональна зміна фразеологічного значення є його перетворенням. Перетворення також включає зміну семного складу ФО, тобто структурну перебудову їх значення при деяких видах фразеологічної деривації, наприклад, при архаїзації компонентів ФО. Образне переосмислення – один з видів перетворення. Повторне перетворення характерне для фразеоматичного значення, а переосмислене – для ідіоматичного. При оказіональній зміні ФО можливі як повторне перетворення, так і образне переосмислення. Визначення терміна “переосмислення значення” представляє значні труднощі.

В сфері фразеології проблема ще більш заплутана, ніж у лексиці, внаслідок складності семантичної структури ФО (просте і складне переосмислення), структурного розмаїття прототипів ФО, високої питомої ваги внутрішньої форми і конотації в структурі фразеологічного значення і складності компонентного складу фразеологізмів. При аналізі переосмислення надзвичайно важливо враховувати характер прототипу ФО, зокрема й позамовні чинники, що передували її появі.

Переосмислення встановлюється шляхом накладення ФО на їх прототипи, якщо вони збігаються за лексичним складом, і зіставлення їх в разі відсутності такого збігу. Переосмислення значення ФО, які не проходили етап змінного сполучення слів, може бути встановлено шляхом порівняння значення ФО з буквальними значеннями її компонентів. Можуть використовуватися також словникові дефініції. При частковому переосмисленні компонент з буквальним значенням у складі ФО зазвичай входить і до складу дефініції.

Для того, щоб сформулювати визначення переосмислення, треба виділити його найважливіші ознаки шляхом розгляду основних типів переосмислення. Залежно від характеру переосмислення, від мовної техніки, яка використовується, від рис позначення об'єктів можна виділити два основних типи фразеологічного переосмислення: переосмислення при вторинній номінації і переосмислення при третинній номінації. Номінація – це процес і результат найменування, при якому мовні елементи корелюють з позначеними ними об'єктами [2, с. 199]. Переосмислення при вторинній фразеологічній номінації буває двох типів – просте і складне.

Просте переосмислення. Шляхом простого переосмислення утворюються ФО, прототипами яких є змінні словосполучення чи речення, значення яких опосередковані. Прикладами є метафоричні фразеологізми типу ФО: *to lose one's heart* [1] (to one) віддати своє серце комусь, закохатися; 2) (to something) захопитися чимось, полюбити когось] → [1, с. 628], *to put words into one's mouth* [нав'язувати свої думки, підказувати комусь, що треба говорити] → [1, с. 802].

Метафоричне переосмислення – це перенесення найменування з одного денотата на інший, асоційований з ним, на основі реальної чи уявної схожості. Метафоричне переосмислення є найпоширенішим видом переосмислення. В основі метафоричного переосмислення можуть лежати найрізноманітніші типи подібності, наприклад, подібність дій. Так, ФО *to make a living* [заробляти

собі на існування, на шматок хліба] → [1, с. 639], у фактурі художнього тексту може контекстуально відбивати позитивні або негативні стани антропоморфів художнього дискурсу: *an income sufficient to live on or the means of earning it vs. the pursuit of a lifestyle of the specified type*. Перенесення назви з денотата прототипу ФО → *sufficient to live*, на денотат ФО → *not good enough / unsuccessful*, що є абстракцією від першого, заснований на схожості дій. Спільним для обох дій, тобто їх семантичним інваріантом, є “*sufficient to live*”. Значення прототипу конкретне, а значення ФО контекстуальне, і може відноситися до цілого класу об’єктів, які можна зробити приємнішими або неприємнішими. Отже, метафоричне переосмислення поєднується з розширенням значення. У контексті ж зазвичай вичленяється референт, тобто один об’єкт з цього класу денотатів [2, с. 200].

Виділяють два основних типи змістовних зв’язків між значеннями в слові: імплікаційний і класифікаційний. Імплікаційні зв’язки відображають реальні взаємодії і залежності сутностей об’єктивного світу (причина → наслідок, вихідне → похідне, дія → мета, процес → результат, частина → ціле, суміжність у просторі і т. д.). Метонімія – це окремий випадок імплікації. Щодо класифікаційних зв’язків, то їх підставою є спільність сутностей об’єктивного світу за виявленими ними ознаками. Такі зв’язки встановлюються у свідомості, але відображають не реальний зв’язок між відповідними сутностями, а спільність притаманних їм ознак. Метафора розглядається як окремий випадок класифікаційного зв’язку. Спостереження щодо метонімії та метафори у сфері лексики відносяться також і до фразеології.

Метафора може позначати не тільки спільність ознак, притаманних сутностям об’єктивного світу, але й ознаки, приписувані їм людиною, внаслідок чого метафора менш об’єктивна, ніж метонімія. Метонімія виключає фантазію, тому що ґрунтується на асоціативних зв’язках. У метафори порівняно з метонімією більш високий ступінь абстракції і більше віддалення від денотата, а також свобода вибору ознаки, яка кладеться в основу переосмислення.

Крім повного переосмислення, фразеологізм також властиво і часткове переосмислення. Воно характерне, наприклад, для стійких порівнянь (*similes*), як ад’єктивних, так і дієслівних: *(as) dead as a doornail*. Всі ці однолітеральні порівняння відносяться до людей. Перший компонент порівняння вживається у своєму буквальному значенні. Змінні прототипи стійких порівнянь зустрі-

чаються рідко. Так, якщо про людину говорять *(as) dead as a doornail* – зовсім мертвий, без будь-яких ознак життя, то порівняння є фразеологізмом, а якщо порівняння вживається відносно дверного цвяха, то це змінне словосполучення (*comparison*). Роль позамовного чинника у таких випадках очевидна.

ФО *(as) dead as a doornail* [зовсім мертвий, без ознак життя] → [1, с. 262]:

Jay was spreadeagled on the floor below, blood pooling around his head and freckling the terrazzo. His eyes were open, giving him an air of, if anything, surprise. “Dead as a doorknob,” Chick muttered to himself.

“I think that’s as dead as a doornail,” Andrea murmured, gazing at the blood-glazed tiles [4, p. 329].

Переосмислення ФО може бути засноване на сукупності буквальних значень її компонентів в тих випадках, коли змінний прототип не вживається у мові. Подібні звороти є зазвичай яскравими зразками фразеологічного новаторства їх творців. В деяких випадках сукупність буквальних значень компонентів позначає неіснуючі, ідеалізовані об’єкти і ситуації: **ФО** *tarred with the same brush* [однакові люди = одного поля ягода, одного тіста книш, два чоботи – пара] → [1, с. 932]:

But one afternoon the woman knocked on my door and said the volunteers were a credit to the country, no wonder we were winning the war. And then she asked if she could help. I thanked her but told her no, we had more than enough volunteers. It wasn’t true, and she was embarrassed, but what was I to do? She was an undesirable, after all. She turned away. The next morning I found four loaves of bread at my door: Please give this to the soldiers. I fed it instead to the birds in Lenin Park. I did not wish to be tarred with their brush [7, p. 19].

ФО *to beat around the bush* [перен. підходити до справи здаля, обережно; = ходити кругом та навколо] → [1, с. 74]:

The comrades got in touch. They must’ve decided I’m more use to them over there than back here. Anyway, after that endless beating around the bush, all of a sudden they can’t wait to see the last of me [5, p. 441]. **ФО** *to get in touch (with)* [встановити контакт; встановити безпосередній зв’язок (з кимсь, чимсь)] → [1, с. 377].

Особливістю ФО, в основі яких лежать фантастичні образи, є позначення ними цілком реальних денотатів. Словом, реальне позначається через нереальне. Навіть фантастичні образи породжуються дійсністю. ФО, буквальні значення компонентів яких у своїй сукупності позначають уявні об’єкти,

часто засновані на порушеннях формальної логіки та семантичної несумісності компонентів:

а) логічне протиріччя, пов'язане з двома взаємовиключними поняттями: **ФО** *to set one's teeth on edge* [дратувати чийсь нерви, дратувати слух] → [1, с. 851], **ФО** *to shoot one's mouth off* [амер. сл. базікати, ляпати язиком (особл. голосно і хвастовито на малознайому тему)] → [1, с. 858];

б) безпосереднє протиріччя, яке полягає в тому, що в даному понятті мислиться ознака, не властива йому, наприклад, **ФО** *to tickle (one) to death* [робити приємність (комусь)] → [1, с. 950];

в) абсурдне протиріччя, яке полягає в об'єднанні ознак з різних областей, що робить поняття абсурдними **ФО** *to make a silk purse out of a sow's ear* [досягти гарних наслідків за несприятливих умов; зробити людину з когось, перевиховати когось] → [1, с. 644].

Логічні помилки, заважаючи правильно думати, є негативним маркером міркування. Але деякі з подібних порушень сприяють створенню яскравих, образних фразеологізмів, як оціночних, так і безоціночних. Денотати прототипів ФО, зокрема й фантастичні, тобто псевдоденотати, можуть бути графічно зображені, оскільки вони детерміновані сукупністю буквального значення компонентів фразеологізмів і відрізняються великою варіативністю.

Образотворча функція ФО істотно відрізняє їх від слів. Метафоричні й метонімічні образи легко передаються через зорові образи. Просте переосмислення фіксуємо у тих випадках, коли другий фразеосемантичний варіант є похідним від першого, що має буквально, але ускладнене значення. Цей тип переосмислення властивий ідіофразеоматичним зворотам, наприклад, **ФО** *to hold one's ground* [не здавати позицій; твердо, уперто триматися; не відступати] → [1, с. 500]:

The hooligans had found a couple of short white sticks and had shoved them into the ground as goalposts.

*A middle-aged man who looked like a war veteran – he wore an old military hat tilted at the angle – was trying to get at the sticks, but he was being pushed back by the teenagers. He was screaming at them but, from my distance, I couldn't **make out his words**. The hooligans were circling him and jabbing his chest, but he was **holding his ground** [7, р. 160–161]. У цьому контексті вживається ще одна ФО *to make out the words* [розібрати, прочитати слова] → [1, с. 655].*

Більшість змінних сполучень лексем, які є прототипами антропоцентричних ФО, носить антропоцентричний характер, відноситься до людини

або до того, що з нею пов'язане. Це справедливо щодо дій, висловлень у наведеному фрагменті.

У всіх подібних випадках спостерігається звуження значення ФО в порівнянні з її прототипом. Зустрічаються випадки, коли прототип позначає предмет або відноситься до тварини, а ФО – тільки до людини: **ФО** *set the cat among the pigeons* [спричиняти проблеми або розчарування] → [6, с. 63]:

He himself had disliked school and had made life difficult for the teachers, he said. I didn't think this had been Laura's motive, but I didn't say so.

*I didn't mention the false doctor notes to him: that would have **set the cat among the pigeons**. Bothering teachers was one thing, **playing hookey** would have been quite another. It smacked of delinquency [5, р. 461]. **ФО** *to play hookey* [не відвідувати (школи тощо), прогулювати] → [1, с. 763].*

Складне переосмислення. Складне переосмислення при вторинній фразеологічній номінації виникає так само, як і просте переосмислення, шляхом перетворення буквального значення прототипу. Але при складному перетворенні завжди є ускладнюючий чинник – невмотивованість значення ФО, асоціації з позамовними чинниками в якості попередньої ланки в процесі переосмислення.

ФО *to stretch out one's finger* [хоч щось зробити, = пальцем поворухнути] → [1, с. 898]:

*At night they put more wood on the fire and make hot chocolate. Clarinda loves to listen to me play the piano. She says I am a brilliant (which is quite a lie, even for her). Perhaps I am getting better, but how I wish I **could stretch my fingers further**. To be my own orchestra [7, р. 181].*

Під невмотивованістю фразеологічного значення, як у наведеному прикладі, розуміється відсутність синхронного дериваційного зв'язку між значенням ФО і буквальними значеннями її компонентів. Внаслідок невмотивованості відбувається зміна ознак, що позначаються фразеологізмами: зникають ознаки, властиві їх прототипам, і виникають нові. Невмотивованість значення не перешкоджає комунікації, бо воно підтримане традицією вживання.

Метонімічне переосмислення – це перенесення найменування з одного денотата на інший, асоційований з ним за суміжністю. Зустрічаються ФО з подвійним, метафоро-метонімічним переосмисленням. Складне переосмислення невмотивованих ФО встановлюється шляхом діяхронного етимологічного аналізу.

Деякі ФО в сучасній англійській мові пішли від авторських зворотів, що мають буквально значення. **ФО** *a flood of tears* [море, потік сліз] → [1, с. 342]:

Finally, realizing he was waiting for me to say something, I muttered, "I couldn't bear to hear the world eulogizing him... It would be so painful for me, I'd be in flood of tears through the entire service. I'm trying to come to grips with my grief" [8, p. 38]. У цьому прикладі вжита ще одна ФО *to come to grips (with one, something)* [1] зчепитися (про борців); 2) *перен.* вступити в боротьбу; 3) *перен.* підійти дуже близько → [1, с. 231].

ФО *the salt of the earth* [сіль землі (*етим. бібл.*)] → [1, с. 834]:

Jake was not a moody man, nor was he temperamental, and like me he was usually on an even keel. Quite aside from that, I always thought of him as being straightforward, honest and dependable. The salt of the earth: and my best friend, the one I relied on [8, p. 96–97].

Висновки. Розглядаючи переосмислення ФО у художніх контекстах, можемо констатувати,

що для авторських зворотів характерне вживання в одиничному контексті і позначення одиничного об'єкта. Таке переосмислене значення ФО успадковане від індивідуально-авторського звороту, який є утворенням вторинної номінації і пов'язаний з певним контекстом. Подібне переосмислення значення ФО можна назвати редулькованим. У аналогічній ФО, на відміну від індивідуально-авторського звороту, внаслідок властивій їй фразеологічній стійкості, не обмеженої рамками одиничного контексту, ширше використання. В рамках вторинної фразеологічної номінації редульковане переосмислення поєднується з розширенням обсягу поняття внаслідок розширення сполучуваності. Як нам видається в результаті здійсненого аналізу, дослідження переосмислення ФО було б корисно продовжити із залученням більш широкого матеріалу, в тому числі з інших мов і їхнім зіставленням.

Список літератури:

1. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. К. : Знання, 2005. 1056 с.
2. Бехта І., Матвієнків О. Фразеологічний модус англomовного художнього дискурсу: монографія. Львів-Рівне : Волин.обереги, 2022. 304 с.
3. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. К. : Либідь, 2001. 224 с.
4. Atkinson K. Emotionally Weird. London : A black Swan book, 2001. 402 p.
5. Atwood M. The Blind Assassin. London : Virago Press, 2001. 641 p.
6. Collins Cobuild Dictionary of Idioms, HarperCollins Publishers Ltd. 1995. 494 p.
7. McCann C. Dancer. London : Phoenix, 2003. 342 p.
8. Taylor Bradford B. Where You Belong. London : Harper Collins Publishers, 2000. 472 p.

Matvienkiv O. S., Hornostai L. M. EXPRESSIVE REINTERPRETATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN POSTMODERN ENGLISH LITERARY TEXT

The article is devoted to the study of expressive reinterpretation of phraseological units in postmodern English literary text. In the process of research, the most important types of reinterpretation are singled out: comparison, metaphor, metonymy, euphemism. Linguistic definitions of metaphorical and metonymic reinterpretation of a phraseological unit are characterized and features of their use in postmodern English literary texts are revealed. It was determined that reinterpretation is established by superimposing phraseological units on their prototypes if they coincide in terms of lexical composition, and comparing them in the absence of such a coincidence. Reinterpretation of the meaning of phraseological units, which did not pass the stage of variable combination of words, can be established by comparing the meaning of phraseological units with the literal meanings of their components. Dictionary definitions can also be used. With partial reinterpretation, a component with a literal meaning in the composition of the phraseological unit is usually also included in the composition of the definition. Two main types of phraseological reinterpretation are distinguished: reinterpretation with secondary nomination and reinterpretation with tertiary nomination. Reinterpretation with secondary phraseological nomination is of two types – simple and complex. By simple reinterpretation are formed phraseological units, the prototypes of which are variable phrases or sentences, the meanings of which are mediated. Complex reinterpretation with secondary phraseological nomination occurs in the same way as simple reinterpretation, by transforming the literal meaning of the prototype. Examining the reinterpretation of phraseological units in literary texts, we can state that the use in a single context and designation of a single object is characteristic of author's expressions. Such a reinterpreted meaning of a phraseological unit is inherited from the individual authorial expression, which is the formation of the secondary nomination and is associated with a certain context. In the postmodern literary texts, phraseological units are included in expressive forms of word combinations, sentences and longer fragments of the text, contributing to the strengthening of the informative and figurative potential of the text.

Key words: phraseological unit, reinterpretation, artistic text, metaphor, metonymy, phraseological meaning.